

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Ett uppländskt gravfält från la tønnetiden och andra fornminnen i trakten av
Läbyvad

Ekholm, Gunnar

Fornvännen 33, 69-99

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1938_069

Ingår i: samla.raa.se

Fig. 1.
Rekonstruktion av stensättningen vid södra brohuvudet.
Efter teckning av Olof Thunman.

ETT UPPLÄNSKT GRAVFÄLT FRÅN LA TÈNE-TIDEN

OCH ANDRA FORNMINNEN I TRAKTEN AV LÄBYVAD

AV

GUNNAR EKHOLM

Det viktigaste resultatet av de åren 1915 samt 1924—25 bedrivna undersökningarna vid Gödåker i Tensta sn, Uppland¹ är deras klara besked om utseendet av de dittills i Uppsverige icke observerade gravfälten från äldre järnåldern. Med utgångspunkt från dessa iakttagelser igångsattes därför 1926 en inventering av de uppländska gravfälten, verkställd av dåvarande amanuensen vid Universitetets museum Folke Bergman. Tyvärr måste denna inventering snart avbrytas på grund av Bergmans uppdrag att medfölja dr Sven Hedin på hans expedition till Mongoliet. Dessförinnan hade dock inventeringen lämnat synnerligen intressanta resultat. Det blev nu klarlagt, att gravfält av Gödåkerstyp inom vissa delar av Uppland äro mycket talrika — i Edsbro socken finnas exempelvis 15 st., i Almunge 17, i Knutby 20. Fyrkantiga stenflak av den typ, som nedan skall närmare beröras, finnas inom de tio,

¹ Se Fornvännen 1916, s. 101 ff. samt 1925, s. 326 ff.

dock endast preliminärt inventerade socknarna till ett antal av betydligt över 100.

Samtidigt med och efter dessa inventeringar bedrev Uppsala-ärkeologerna undersökningar av dylika gravfält i den utsträckning, som den arkeologiska institutionens begränsade resurser medgävo. År 1928 kommo emellertid i dagen de ytterst innehållsrika Valsgårdegravarna, som blevo svåra konkurrenter både med avseende på arbetskrafter och penningmedel. Vissa år måste för båda ändamålen den privata offerviljan mobiliseras. Särskilt fick denna väg beträdas, när de statliga undersökningsanslagen på grund av den ekonomiska krisen börjat sina, och i grävningfullmakterna en erinran om att undersökaren själv ägde att svara för kostnaderna blivit den ständigt återkommande refrängen. Sedan emellertid 1935 ett anslag ur Längmanska kulturfonden kommit dessa gravfältundersökningar till del, föreligger möjlighet att bedriva dem i ett något hastigare tempo. Alltjämt skyntar dock det eftersträfvade målet, en sammanfattande översikt av uppländska gravfält från äldre järnåldern, i ett så avlägset fjärran, att en preliminär publicering av nedan behandlade gravfält — Uppsveriges första från La-Tène-tiden² — torde äga sitt berättigande.

Såsom ett första resultat av de efter 1925 bedrivna undersökningarna kan betecknas iakttagelsen, att Gödåker med sin datering till 2:a och 3:e århundradet e. Kr. företräder en jämförelsevis sen grupp bland dessa fornminnen. Gravfältet vid Gränsta i Knutby, som bl. a. genom en där anträffad remsölja³ visar sig tillhöra 1:a årh. e. Kr., har också en väsentligen annan karaktär. I motsats till Gödåker, där gravarna ligga jämförelsevis glest och på lermark, är gravfältet vid Gränsta anlagt i en moränbacke, och bautastensgravarna hopa sig i täta grupper.⁴ Bautastenarna äro här proportionsvis flera och av en mindre och primitivare typ än vid Gödåker. Genomgående äro också gravarna flackare, de som markeras av bautasten såsom alltid på dessa tidiga gravfält rena flatmarksgravar.

Ett gravfält av ännu äldre typ och tills vidare ensamstående i Upp-

² Gravfältet vid Asby i Edsbro sn, Uppland, till övervägande del tillhörande romersk järnålder (Arne i Fornvännen 1919, s. 200), uppvisar även en del gravar från La Tène-tiden.

³ K. Vitt. Hist. och Ant. Akad:s Årsbok 1928, »Tillväxten», fig. 35.

⁴ Se Studier tillägnade Gunnar Ekholm (Göteborg 1934) pl. mot s. 1.

S. Sandberg foto.

Fig. 2.

Gravfältet från N före undersökningens början; vid åbrädden anhopning av stenar, återstoden av den äldsta fornbron.

sverige, är det, som 1933 upptäckts vid Lillängen å ägorna av akademigården Kvarnbo omkr. 200 m öster om landsvägsbron vid det historiskt bekanta Läbyvad i Läby socken nära 5 km sydväst om Uppsala. Enligt Geologiska undersökningens kartblad *Uppsala skola* här finnas run- och bautasten samt en mindre skeppssättning. I Beskrivningen till bladet omnämnes dock ingen bautasten utan förklaras endast, att runstenen omgives av »några smärre klumpstenar» — en uppgift som författaren tydligen upptagit från Klingspor.⁵

Den närmaste anledningen till de undersökningar, som under de sistförflutna fyra åren bedrivits vid Kvarnbo, och för vilkas resultat här en kortfattad redogörelse skall lämnas, var en till förf. av denna uppsats telefonledes framförd anmälan av fil. lic. L. Faxén. Denna

⁵ Uppl. fornsm. Tidskr., Bd 2, s. 10. — Såsom bibliotekarien O. Lundberg fäst min uppmärksamhet på, förläggas däremot »ett par bautastener» till platsen av C. M. Kjellberg (*Uppland*, Bd 1, 1905, s. 422). Då detta sker i samband med omnämmandet av svämsands- och svämmleraförekomster är tydligt, att uppgiften är hämtad från kartbladet, som dock blivit något misstolkat.

anmälan gick ut på att kring runstenen vid Lällängen kunna iakttagas några stenar, som möjligen äro att förklara såsom kullfallna bautastenar. Jämförda med uppgifterna i kartbladsbeskrivningen

Förf. foto.

Fig. 3.

De tre östligaste stenarna i stensättningen fig. 1 vid undersökningens början; i bakgrunden runstenen.

antagas vara lämningar av en fornbro. Ännu påtagligare var, att runstenen omgavs av kullfallna bautastenar. En vandring genom det väldiga hasselsnår, som upptog moränens nordsluttning (fig. 2), var också tillräcklig för iakttagelsen, att här måste föreligga ett gravfält, närmast av den typ, som det ovan berörda vid Gränby i Knuthy.

föreföllo dessa antaganden mindre sannolika. Vad som förmådde mig att omedelbart företaga en recognoscering av platsen var iakttagelsen, att härstädes en runsten var rest på en punkt, där dalgången tränger sig tillsammans. Tanken låg då nära, att här kunde föreligga en motsvarighet till den runsten, som står söder om ån, snett emot Läby kyrka, och som markerar vikingatidens bro över vattendraget.⁶

Det krävdes också endast en flyktig besiktning av platsen för ett fastslående av att vid åbrädden nedanför runstenen befinner sig en anhopning av stenblock, som kunna an-

⁶ Sernander, Läby-bron (Uppl. fornm. tidskr., Bd 5, s. 142 ff.); Sahlgren, Forntida vägar (ibidem, Bd 6, s. 92 ff.).

Det är dessa tre grupper av fornminnen, som varit föremål för de undersökningar, som åren 1933—37 bedrivits vid Lillängen.

1. Stensättningarna.

Såsom en första uppgift för de vid vårterminens slut 1933 påbörjade undersökningarna vid Lillängen inställde sig avröjandet av platsen närmast omkring runstenen samt resandet av denna och de hit-

Förf. foto.

Fig. 4.

En återstod av stensättningen vid norra brohuvudet.

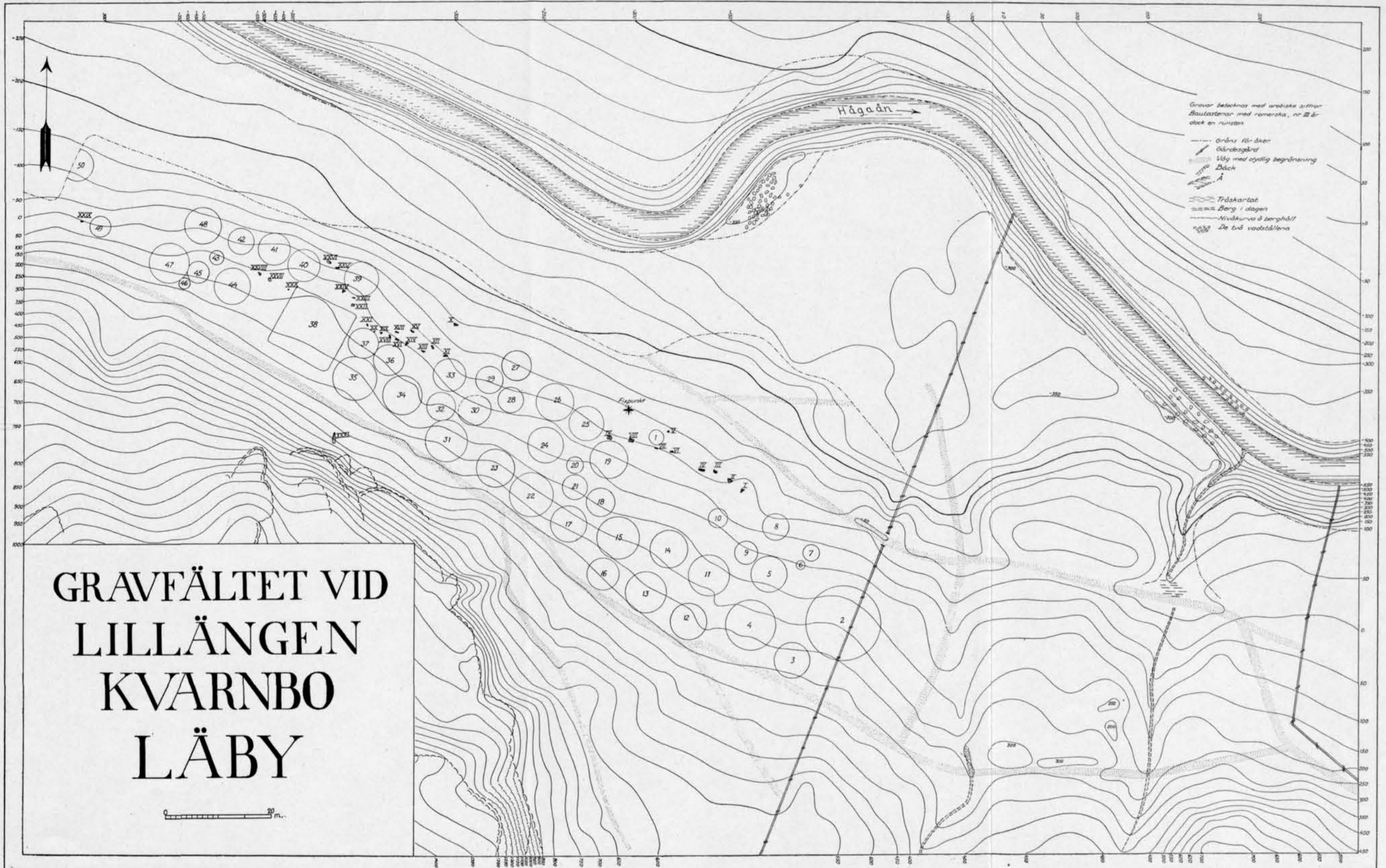
hörande bautastenarna (fig. 3). Beträffande den västligaste av dessa konstaterades på samma avstånd från mittstenen som sten nr I och i jämbredd med denna en stensamling, som tydligen tjänat till stöd för en bautasten. Omkr. 1,5 m snett framför denna plats låg verkligen en bautasten, som möjligen en gång haft sin plats här. Då dess nuvarande dimensioner (höjd 1,35 m) betydligt avvika från sten I, och dess identitet med den sökta stenen ej är oomtvistlig, blev den dock ej rest. — Även i fråga om stenen nr IV råder någon ovisshet, enär den till större delen är bortsprängd. Fragmentets bredd och utseende för övrigt överensstämma emellertid helt med runstens granne

närmast i öster (nr II), varför det kan betraktas såsom ytterst sannolikt, att den ursprungligen varit en fullständig motsvarighet till denna. Då denna sten är 2,90 m hög, den östligaste stenen (nr I) 2,40 m, under det att runstenen (nr IV) mäter ej mindre än 3,45 m i höjd, är tydligt, att denna ursprungligen utgjort centrum i en grupp av fem stenar, vilkas spetsar bildat en segmentlinje (fig. 1). I motsats till vad fallet var med övriga bautastenar, äro ej heller vid basen av dessa funna några brända ben eller andra spår av gravar. De äro sålunda, såsom alltid under vikingatiden, rent dekorativa element — drabanter, som flankera runstenen.

I samband med denna grupp av stenar bör även några ord nämnas om den fragmentariska stensättning, som på norra sidan om ån löper utefter den i skogsbrynet gående vägen mot Kvarnbo (fig. 4). Av detta ingenstädes i litteraturen nämnda fornminne återstå numera endast ett 10-tal meterhöga block med mot söder vettande klyvytor. Tack vare den omständigheten, att de övriga bortfördes och användes till stenkista under ett fähus vid Kvarnbo gård för endast ett 10-tal år sedan, kunna vi göra oss ett begrepp om den ursprungliga längden på denna stenbarriär. Av de ännu tydliga spåren i marken framgår nämligen, att den på en sträcka av något mer än 100 m följt vägens norra kant (fig. 20). Såsom antydes av fornminnets läge mitt emot runstenen och hans bautastenar och som bekräftas vid studiet av det nedan närmare berörda systemet av fornvägar på platsen, ha vi här att göra med »norra brohuvudet» för den över dalgången och dess vattendrag ledande övergången.

2. Gravfältet.

Av gravarna kunde vid undersökningens början på grund av den täta hasselvegetationen och den i samband därmed stående starka humusbildningen endast bautastenarna iakttagas. I den mån avröjningen fortskred, började dock enstaka runda stenflak komma i dagen. Vid systematisk efterforskning med tillhjälp av jordborr visade det sig, att hela området söder och väster om runstensgruppen var uppfyllt av dylika gravar, uppgående till sammanlagt ett 50-tal. Av dessa voro omkr. halva antalet fullständigt osynliga ovan jord. Humuslagrets tjocklek växlade mellan 5 och 30 cm. Gravfältet upptog dalgångens mot norr vettande sluttning på en längd av omkr.

**GRAVFÄLTET VID
LILLÄNGEN
KVARNBO
LÄBY**

0 20 m.

- Gravor betecknas med arabiska siffror
- Bautastenar med romerska, nr III & ock en runsten
- Gräns för äker
- Gårdsgräns
- Väg med otyllig begränsning
- Däck
- Å
- Tråskartat
- Berg i dagen
- Nivåkurva å berghöjd
- De två vadståtlena

175 m. Områdets bredd växlade såsom framgår av kartan mellan omkr. 20 m i väster och 35 m i öster.

De till 27 st. uppgående bautastenarna, på vilka undersökningarna koncentrerades det första året, voro av mycket växlande storlek. De minsta höjde sig endast 0,4 m över markytan. Ingen visade dock en höjd över 2,5 m. Ej heller i fråga om bearbetning eller symmetrisk kontur kan någon av gravfältets stenar upptaga tävlingen med dem, som flankera runstenen. Vid en jämförelse dem emellan förete de förra ett betydligt enklare utseende. Tvenne huvudtyper låta sig dock urskilja, dels en, bestående av flata och tämligen tunna hällar med rektangulär genomskärning, dels en annan med blott en enda slät, genom klyvning uppkommen yta och oregelbunden, vanligen mer eller mindre triangulär eller trapezoidisk genomskärning. Om dessa båda typer företräda ett yngre och ett äldre tidsskede låter sig ej avgöra, enär endast en dylik grav, den nedan berörda nr VIII, innehöll daterande inventarium. Materialet till dessa stenar är sannolikt taget från bergväggarna omedelbart söder om gravfältet. Detta bestyrkes såväl av stenens beskaffenhet som av en här kvarliggande, aldrig i bruk tagen bautasten (fig. 7).

Att bautastenarna under äldre järnåldern i motsättning till vikingatidens markera gravar bekräftades av Kvarnbogravfältet liksom av förut undersökta uppländska gravfält, tillhörande denna typ. Av dessa stenar stodo ett halvt dussin upprätt, varför gravarna vid deras bas ej blevo föremål för undersökning. De övriga bautastengravarna undersöktes i samband med att stenarna restes och visade sig utom i tre fall (IX, XI, XXII) innehålla brända ben. Gravgoods förekom vid stenarna VII och VIII. Den förra, som utgjordes av en meterhög, 0,35 m tjock häll, hade vid basen ett mindre röse med brända ben och några krukskärvor av rödbrunt gods. Sten VIII åter, som mätte en höjd av 2,20 m, företedde ett jämförelsevis rikt inventarium. På ett djup av omkr. 0,50 m i stenröset anträffades här en samling brända ben, vilkas huvudmassa ännu låg inom en hartstättningsring; inom denna lågo även en spjutspets, ett hopböjt och svårt sönderrostat eneggat svärd samt ett skidbeslag till detta. Samtliga dessa typer äro förut kända från uppländskt område, nämligen i fynd från Åsby i Edsbro (fig. 8: c—e).⁷ Vad beträffar spjutspetsen, har den

⁷ K. Vitt. Akad:s Måndsblad 1899, s. 114, fig. 82—83, s. 123, fig. 97.

Förf. foto.

Fig. 5.

Gravfältets största grupp av bautastenar (nr X—XXIII).

tillika samma stukning, som kännetecknar exemplaren från Åsby. Nära motsvarigheter till dessa vapen erbjuda även de öländska gravfynden från Övre Alebäck.⁸ Om Åsby- och Alebäcksgravarnas hänförelse till slutet av den förromerska järnåldern råder full enighet, varför ej heller något tvivel kan råda om att Kvarnbograven VIII (fig. 6) tillhör samma tid.

I jämförelse med bautastensgravarnas i stort sett enhetliga grupp erbjuda gravarna av annat slag ett något varierande utseende. Förhärskande äro de runda stenflaken av Halleby-typ⁹ med en diam. upp till 14 m, i vilkas anläggning dock olika skiftningar kunna iakttagas. Då flaken bestå av större stenar, förete de en likformig yta med kantkedja (fig. 9). Är gravens bildad av smärre stenar, är däremot i regel dess mittpunkt markerad av en stor flat sten, under vilken eller i vars närhet själva gravgömmen, en grop om några dm:s djup, är belägen. Flaken med mittsten kunna ha en kraftigt markerad kantkedja (fig. 12) men också sakna dylik (fig. 10). En intressant avvikelse från dessa anordningar visade gravens fig. 10. Här funnos inga ben eller brandrester under mittstenen. Omkr. 1 m S om denna fanns emellertid omedelbart under stenläggningen en annan flat sten. Denna vilade i sin tur på ett mycket omsorgsfullt byggt runt stenflak med diam. av omkr. 0,6 m (fig. 11). Då stenen upplyftes, visade sig stenläggningen under denna bilda en grunt skålformig fördjupning, som dock var absolut

⁸ K. Vitt. Akad:s Måndsblad 1896, s. 107 ff.; Stenberger, Öland under äldre järnåldern (Stockh. 1933), s. 4 ff.

⁹ Almgren u. Nerman, Die ältere Eisenzeit Gotlands, H. 1 (1914), Textfig. 17.

tom. De brända benen, som här ursprungligen haft sin plats, anträffades i stället i skrevorna mellan bottenstenarna. Då marken här var mycket vattensjuk, hade benen tydligen blivit nedspolade mellan stenarna.

Jämte dessa runda stenflak av större dimensioner, vilka upptogo gravfältets huvuddel, funnos i dess periferi ett mindre antal gravar av något annan beskaffenhet. Ett par av dessa ansluta sig i sin allmänna typ till de ovan skildrade, men äro av mindre dimensioner och sakna mittsten. Vidare finnas här helt små stenflak, omgivna av en stenring (fig. 13).¹⁰ Flakets mittpunkt utmärkes av en liggande flat sten i jordytan eller av en större klumpsten. Såsom en förenklad variant av denna gravtyp torde de liknande anläggningarna utan yttre ring vara att uppfatta.

Vad beträffar gravgodset, visade Kvarnbogravfältet samma relativa

¹⁰ Typen känd bl. a. från Gotland (Almgren u. Nerman, a. a., Textfig. 15).

Förf. foto.

Fig. 6.

Bautastenarna VIII och IX med vid basen blottade gravar.

fattigdom, som andra gravfält från samma tid. Av de 12 stenflak, som hittills undersökts, har dock halva antalet givit fynd av daterande art. I grav 1 utgjordes dessa av krukskärvor av tunt, rödbrunt gods, vartill kom en liten sölja av järn. Denna grav får därför dateras till romersk järnålder, med hänsyn till gravfältets allmänna beskaffenhet snarast till tidig del av denna period. Av de 5 stora, helt oskadade runda stenflak, som undersöktes (nr 2, 3, 33, 35, 48) innehöllo två (3, 48) blott brända ben och obetydliga kolrester. Grav 2 gav rikligt med krukskärvor, några små hartstättningsstycken samt fragment av kniv eller skära. Ett par lerkärlsfragment ingingo även i grav 33 samt hartstättning i grav 35. Vidare lämnade den stensamling, vilken tolkades såsom återstoden av en dylik grav (nr 30), ett visserligen fragmentariskt och delvis hopsmält men daterande metallföremål. Under den sten, som enligt den antagna tolkningen utgjort flakets mittpunkt, funnos nämligen i svart, något kolblandad jord brända ben samt en metallklump, som efter preparering i Universitetsmuseets laboratorium visade sig utgöra en bältering av järn av typ, som ej låter sig fullt exakt bestämma, men som närmast erinrar om en på Gotland funnen (fig. 8: d),¹¹ ehuru ringen är profilerad. Egenomligt nog visade sig även ett par, till sin yttre form de tarvligaste av alla de undersökta gravarna, nr 7 och 49 (fig. 14, 15) innehålla ett inventarium, delvis av värde ur dateringssynpunkt — krukskärvor samt spjutspetsar (fig. 16). De senare voro i grav 49 av typer, som motsvara Jahns form »med smalt blad» och »små lansspetsar».¹² Spetsen i grav 7 är betydligt skadad, men har haft lång holk och blad av rombisk form. Den visar överensstämmelse såväl med Tackenberg, a. a. Taf. 1: 5 (den långa holken) som Taf. 2: a 3 (bladformen), varför även denna grav får hänföras till slutet av förromersk järnålder. Denna datering får dock intet stöd av de i fynden ingående keramikfragmenten, som visa ett nära centimetertjockt, svart gods med ljusbruna yttersidor och av ytterst tarvlig beskaffenhet — i alla hänseenden typiskt för gravfältet. Tydligt föreligger

¹¹ Almgren u. Nerman, a. a., Taf. 5: 59.

¹² Jahn, Die Bewaffnung der Germanen (Mannus-Bibliothek N:o 16, 1918), s. 53 ff. — Sin närmaste motsvarighet har den större spetsen i den från Asbo, Edsbro (K. Vitt. Akad:s Månadsblad 1898/99, s. 114, fig. 84). Den mindre med sitt korta blad och långa holk liknar mycket ett exemplar från Nosswitz (Tackenberg, Die Wandalen in Niederschlesien, Taf. 4:12).

här ett inhemskt lergods, helt opåverkat av den högklassiga vara, vi känna från exempelvis Ölands La Tène-tid.

Oaktat gravinventariets sparsamhet gävo således undersökningarna av de runda flaken bekräftelse på den datering av gravfältet, som lämnades av bautastensgraven VIII. På ett mycket värdefullt sätt

Förf. foto.

Fig. 7.

Halvfärdig, aldrig rest bautasten (nr XXXI).

blevo dessa iakttagelser bestyrkta och fullständigade genom undersökningsresultaten från det mäktiga, fyrkantiga stenflak, som i ensamt majestät intog sin plats i gravfältets västra del (fig. 17, 18).

Efter verkställd avröjning och bortgrävandet av det här endast någon dm djupa och ej helt döljande humuslagret visade sig, att graven i fråga var i det närmaste kvadratisk, dock med sidorna växlande mellan 12,6 och 11,4 m i längd. Kanterna utgjordes av större stenar, som särskilt i SV och SO voro lagda med stor omsorg och bildade raka linjer. Utanför den sydöstra kantens mitt lågo några mindre stenar, vilkas mening ej låter sig förklara. Två av hörnen markeras av större stenar, av vilka den norra torde vara en jordfast dylik i ursprungligt läge.

Undersökningen av graven började med upptagande av ett schakt

i diagonalens riktning med början i det mot NO vettande hörnet. Det första resultatet var iakttagelsen att graven till övervägande del bildas av ett enda stenlager, synbarligen utlagt på den ursprungliga markytan. Då denna givetvis ej varit fullt slät, har man för att giva stenflaket en i möjligaste mån jämn överyta utfyllt svackorna genom att ställa stenarna — av vilka flertalet voro av över mansbördas storlek — på kant, eller med vertikalställd längdaxel.

Då schaktet nalkades gravens mitt, iakttogos omedelbart under stenarna några obetydliga kolsmulor. Kort därpå blottades vid stenlagrets borttagande en större flat sten. Mellanrummen mellan denna och stenlagret uppfylldes av ett antal smärre stenar. Vid den större stenens upplyftande blottades gravgömman — en grund grop, fylld med brända ben inom en hartstättningsring med diam. av 16 cm. På markytan omedelbart intill gropen med det hartstätade träkärlet hade tydligen gravgodset placerats. Fullt bevarade av detta voro endast hartsringarna till tre mindre träkärl (diam. 12, 8, 7,5—9 cm) samt två nitar till sköldbuckla. På huvudet till den ena av dessa kunde iakttagas en instämplad punktörnering (fig. 8: d).¹³ Dess diam. var 2,8 cm. För övrigt iakttogos endast obetydliga fragment, möjligen härrörande från holken av en spjutspets samt rikligt med rostklumpar, fastsintrade vid de brända benen. Det kan antagas, att de härröra från ett svärd.¹⁴

Sedan själva gravgömman undersökts, framdrevs schaktet till sydvästra och nordöstra kanten. Några nya fynd gjordes dock ej, lika litet som några ytterligare iakttagelser av nämnvärt intresse. Schaktet, som i den mån det varit möjligt, under arbetets gång blivit successivt fyllt, blev nu helt igenlagt. Genom numrering med krita av de viktigare stenarna samt vidtagandet av andra försiktighetsmått hade sörjts för, att återställelsen skedde med största möjliga noggrannhet.¹⁵

Undersökningen av denna grav bekräftade sålunda de förut dragna

¹³ Almgren u. Nerman, a. a., Taf. VII:99.

¹⁴ En del av dessa iakttagelser gjordes först efter framprepareringen på Universitetsmuseets laboratorium. Dit transporterades nämligen i en trälåda hela gravgömman sedan den över-smälts med paraffin.

¹⁵ Undersökningen av denna grav leddes av amanuensen fil. lic. Greta Arwidsson. Beskrivningen fotad på hennes ritningar och grävningsprotokoll.

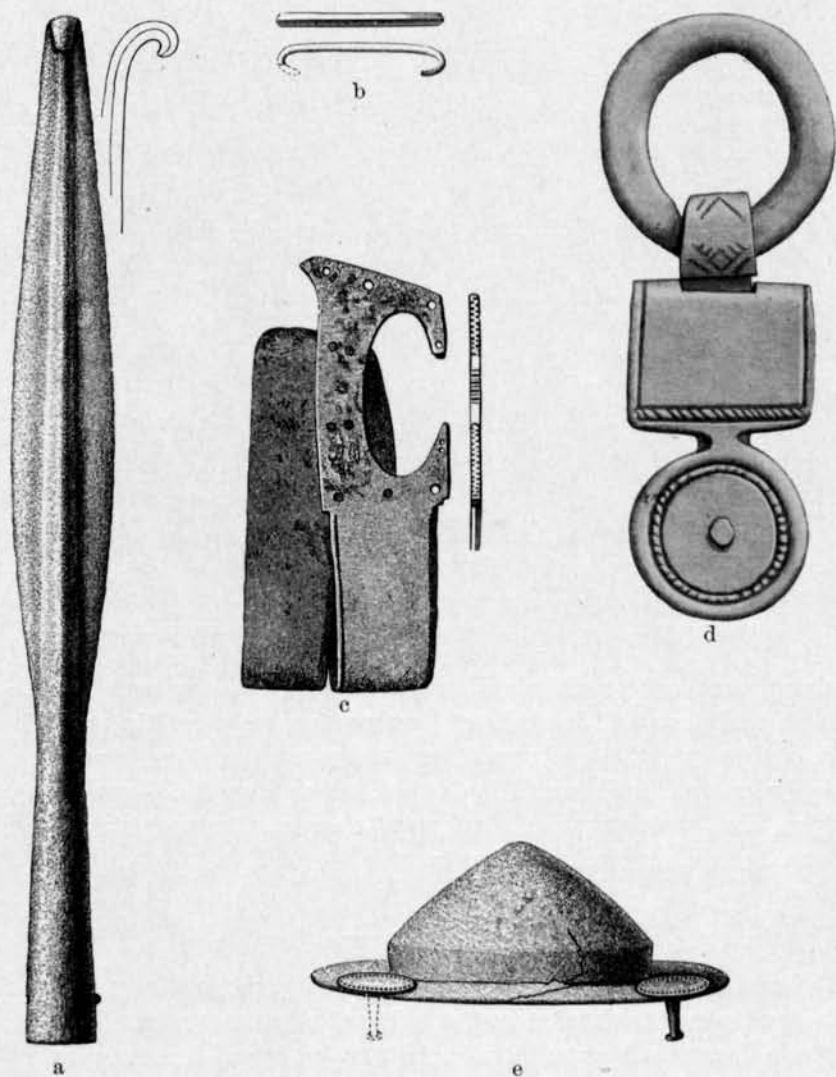

Fig. 8.
Fornsakstyper, företrädda å Kvarnbogravfälten. a—c. Åsby, Edsbro sn,
Uppland. b—e. Gotland.

Förf. foto.

Fig. 9.

Stenflak nr 21 från SV; i bakgrunden t. h. bautastenarna VI—IX.

slutsatserna om gravfältets ålder. Samtidigt giva utgrävningsresultaten ett bidrag till de skiftande meningarna om tidsställningen för denna gravtyp. Till vad som i denna fråga uttalats¹⁶ kan läggas, att de fyrkantiga stenflaken i Uppland visa sig gå ned i folkvandringstiden. Det kan antagas, att byagravfältens stensättningar av samma form äro dessas direkta avkomlingar.

3. Fornvägarna.

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen för gravfältets undersökning, är skörden av fornsaker tämligen sparsam. Möjligen skulle denna ha kunnat bli något rikare, om stenflaken i sin helhet blivit uppbrutna. I stället inriktades ansträngningarna på att göra minsta möjliga ingrepp i gravarna för att ej rubba deras yttre form. Där vidlyftigare grävningar blevo nödvändiga såsom i fråga om fyrkanten, företogs särskilda åtgärder för en korrekt återställelse.

¹⁶ Se Harald Hanssons egna bidrag samt översikt av gjorda uttalanden i Fornvännen 1936, s. 337 ff.

Fig. 10.
Stenflak nr 3 från N.

Förf. foto.

I överensstämmelse med dessa fornminnesvårdande principer för undersökningen utgrävdes endast de bautastensgravar, där stenarna voro kullfallna och måste resas. Av övriga gravar undersöktes blott ett begränsat antal av varje typ i syfte att vinna klarhet om deras konstruktion och tidsställning. Där- emot nedlades mycket arbete på utredandet av gravfältets omfattning, gravarnas antal och belägenhet samt över huvud taget allt, som var av vikt för karteringen. Denna utfördes under ytterst krävande förhållanden somrarna 1933—36 av amanuens Allan Fridell.

En särskild anledning till det ingående studiet av gravfältets och dess omgivningars topografi ut-

Fig. 11.
Gravgömmor i stenflak fig. 10.

Förf. foto.

Fig. 12.
Stenflak nr 48 från V.

gjorde de spår av fornvägar, som här flerstädes kunde iakttagas. Ehuru lämningarna av bron över vattendraget voro de första fornminnen, som uppdagades på platsen, kunde de vägar, som stodo i förbindelse med denna övergång, upptäckas först efter omfattande röjningar och vissa grävningar under ett framskridet skede av undersökningarna (åren 1935—36). Redan vid försöken att klargöra gravfältets omfattning iakttogs emellertid, att gravarna oaktat de begränsade utrymmesförhållandena aldrig skuro in på den väg, som löper utmed gravfältets sydkant vid foten av moränen (fig. 19). Den rimligaste förklaringen till detta förhållande synes vara, att vägen funnits redan vid gravfältets anläggning. Sträckningen utmed basen av moränen får även sägas vara typisk för en fornväg. Att den ännu kan så tydligt skönjas har sin grund däri, att den än i dag delvis användes såsom vinterväg. Öster om gårdsgården är detta dock icke fallet, men i direkt förlängning av den utmed gravfältet löpande sträckningen iaktar man här en ställvis halvmeterdjup nedskärning i marken med profil som ett cirkelsegment. Detta är den typiska forntidsvägen, iakttagen på skilda ställen i vårt land. Den rännformiga fördjupningen utgör den naturliga

Fig. 13.
Grav nr 9 från NV.

Förf. foto.

verkningen på lösare mark av en samfärdsel, som till övervägande grad ombesörjdes av fotgängare och ryttare.

En väg av liknande beskaffenhet, även den ännu i bruk, kan iakttagas nedanför gravfältets östra del. Dess fortsättning mot väster, nu bortodlad, har gått nedanför gravfältet. Denna väg får anses vara av senare datum enligt de nedan berörda strandlinjeförhållandena. Ehuru vägen i fråga icke återfinnes å 1630-talets kartor (se nedan), får även den tillmätas en anseelig ålder. I denna riktning pekar förhållandet, att den är synnerligen kraftigt nedskuren i marken, på sina ställen närmare 1 m. Längre tillbaka än till medeltiden torde dock ej denna väg kunna dateras. Härför talar dess nära anknäring till den östra bron (fig. 20), som rimligtvis får antagas tillhöra denna tid, såsom vi nedan skola se.

I samband med klarläggandet och karteringen av de ovan behandlade, i öst-västlig riktning gående vägarna upptäcktes även två tvärvägar, som från dem leda ned mot den nuvarande åbrädden. Sedan här de nödiga avröjningarna blivit verkställda, visade sig dessa vägar lätta att följa tack vare att de utnyttja ett par små bäckraviner. De ännu delvis synliga hjulspåren vittnade om att de delvis

varit i bruk ända ned i våra dagar. Då likväl ingen av dessa tvärvägar återfinnes å kartorna från 1630-talet, antyder detta, att denna övergång av vattendraget då kommit ur bruk, utan tvivel ersatt dels av den nutida landsvägsbron, dels av en bro strax ovanför Kvarnbo gård, båda utsatta å de nämnda kartorna (fig. 20, 22). Dessa förändringar i vägsystemet ha sannolikt sin grund däri, att Läbyträskets avlopp vid denna tid så kraftigt eroderat ned sig, att broar i modern mening måste byggas över strömfåran.

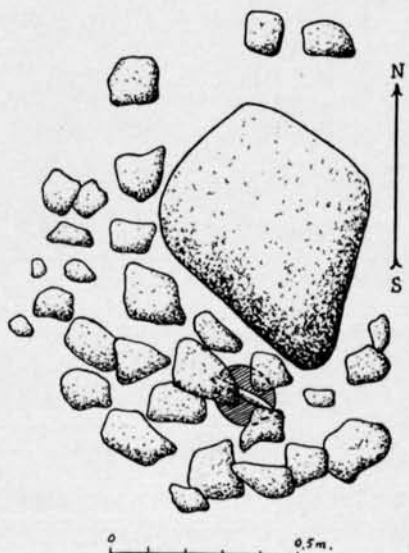

Fig. 14.
Grav nr 7. Av A. Fridell.

Den östligaste tvärvägen anknuter starkast till den nedanför gravfältet löpande och ovan såsom den yngre betecknade huvudvägen. Där tvärvägen når ån, kunna i dennas brädd urskiljas en del tydligen difförda kullerstenar av måttliga dimensioner. Sannolikt spåra vi här en bro av modern typ, spännande över strömfåran. Det kan antagas, att denna bro är yngre än den nedan berörda västra övergången, vars slutskede infaller under början av medeltiden. Den östra bron får därför hänföras till framskriden del av detta skede.

Klarare ligga förhållandena vid den västliga tvärvägen. Även denna har under senare delen av sin livstid tydligen anknutit till den yngre vägen. Men ovan denna spårar man en direkt, dock vida otvetygligare och antagligen under århundraden ej brukad fortsättning upp till den äldre, ovanför gravfältet löpande vägen. Möjligen är

Att passagen vid Lillängen redan under början av nyare tiden av detta skäl var otjänlig antydes därav, att Gustav Vasa ej begagnade sig av densamma (se nedan), ehuru hans trupp måste antagas ha kommit till Läbyvad på Flösta — Kvarnbovägen — den vid denna tid sannolikt enda direkta förbindelsen mellan Uppsala och Läby. — Såsom vi nedan skola se, antyda dock vissa förhållanden, att den äldsta bron i vår tids mening verkligen funnits vid Lillängen.

Den östligaste tvärvägen anknuter starkast till den nedan-

den av samma ålder som denna d. v. s. samtidig med gravfältet. Vad beträffar det nedre partiet av denna tvärväg, böjer det av mot väster och synes rikta sig mot den vid åbrädden liggande stensamlingen. Denna övergång förefaller sålunda ha korsat vattendraget i nordvästlig riktning. Detta antagande bestyrkes däruv, att här den motliggande terrängen sänker sig ned mot ån och erbjuder en bekväm uppfartsväg. På åns norra strand har denna övergång direkt anknutit till en väg (»Gröna vägen»), som bortodlades först år 1926, och som finnes inlagd på 1820-talets kartor. Med riktning i NNO når denna väg fram till den i skogsbrynet och moränens undre kant löpan- de vägen snett för den här befintliga, ovan berörda stensättningen (fig. 20). I främsta rummet synes denna stensättning ha haft ett rent praktiskt syfte — att för dem, som färdades här, markera platsen för avtagsvägen och övergången av vattendraget. Huvudsakligen såsom dekoration ha vi däremot att uppfatta den i vägens förlängning mot söder placerade stensättningen med runstenen såsom centrum. För den mot söder sluttande vägen har också denna monumentgrupp utgjort en verkningsfull fonddekor.

Om åldern på den norra stensättningen kan intet med bestämdhet utsägas. Dock förefaller sannolikt, att den tillkommit samtidigt med den södra. Om dennas tidsställning äro vi väl underrättade genom professor Otto von Friesens undersökningar. Dessa ha givit till resultat, att stenen får anses vara ett halvt århundrade yngre än stenen vid Läbybron, och således tillhöra tiden omkr. 1100.¹⁷

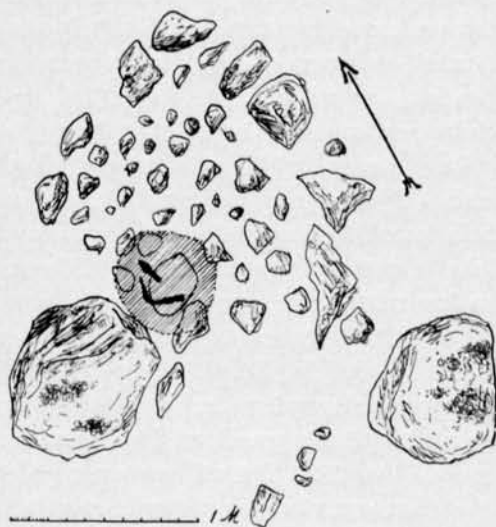

Fig. 15.
Grav nr 49. Av H. Öberg.

¹⁷ Uppl. forn. tidskr., Bd 5, s. 148.

Med hänsyn till det nära sambandet mellan bron och de båda stensättningarna skulle kunna antagas, att här föreligger en motsvarighet till anordningarna vid Läby Västerby, och att runstenen innehåller uppgifter om vem som anlagt bron. Dessvärre är denna runskrift på grund av stenens vittring ytterst otydlig och har hittills trotsat försöken till läsning. I samband med de första undersökningarna på platsen gjorde ett par av expeditionens medlemmar stenen till föremål för studier under olika belysningsförhållanden, fotograferade den nattetid i blyxtbelysning etc. Härvid kom också så mycket av texten i dagen, att numera med visshet kan uttalas, att den icke innehåller någon hänsyftning på bron. Detta berättigar till slutsatsen, att bron är antingen äldre eller yngre än runstenen.

Den senare möjligheten måste anses vara helt utesluten vid ett endast flyktigt studium av förhållandena på platsen. Fornminnets hela karaktär förutsätter, att stenarna skola ses av resenärer, som från norr övergå vattendraget på denna punkt. Utan närvaron av en bro mitt för blir uppställningen av runstenen och bautastenarna meningslös. Bron måste sålunda ha funnits till, när de nämnda stenarna restes (fig. 20).

Dessa antaganden om brons tidsställning i förhållande till den södra stensättningen få stöd av resultaten från de grävningar, som verkställdes 1935. Därvid upptogs på ett par ställen schakt mellan åbrädden och skogsbrynet och tvärs över det av svagare växtlighet markerade, ett par 10-tal meter breda parti, som utpekades såsom platsen för den ovannämnda »Gröna vägen». Därvid klarlades en på sina ställen över 20 m bred, jämn och hård grusbänk (fig. 21). Vid djupgrävning blottades ett antal stenblock av så kolossal storlek, att det även för den geologiskt oskolade stod klart, att här ej uteslutande kunde vara fråga om människoverk. Av professor A. G. Högbom, som på anmodan tog de framgrävda partierna i skärskådande, gavs benäget utlåtandet, att vi här väsentligen ha att göra med en naturbildning. Ett isberg har här grundstött å en moränbänk, och dess inrusna stenblock ha vid avsmältningen stannat på platsen. Denna morän har skurit över dalgången från norr till söder och bildat grunden för en fast och i alla avseenden förstklassig väg över densamma. Naturen har här kommit människan till hjälp så kraftigt, att sannolikt endast obetydliga utfyllningar nere i själva vattendraget varit av behovet påkallade. Såsom återstod av en dylik fornbro torde den

vid åbrädden liggande stensamlingen (fig. 2; jfr gravfältskartan) vara att förklara.

Någon motsvarighet till de mäktiga, med konst uppförda risbäddar, som utmärka de över sankmark ledande fornbroar av den typ, som den ovannämnda vid Läby Västerby, har sålunda ej varit nödvändig vid denna övergång. Av detta skäl kan ej heller någon antydning därom vara att vänta på runstenen oaktat dess tydliga samband med passagen över vattendraget. Runstens datering — omkr. 1100 — blir således endast en *terminus ante quem* för bestämningen av den tidpunkt, då denna naturliga brygga först togs i bruk av människan.

Att denna tidpunkt ligger långt tillbaka antydes av de arkeologiska förhållandena. Såsom ovan framhållits, får den västligaste av de båda mot åbrädden riktade tvärvägar, som kunna iakttagas söder om ån, möjligen anses samtida med gravfältet, vilket skulle innebära, att även övergången av vattendraget varit tagen i bruk vid tiden före Kr. f. Detta antagande

kan anses bestyrkas av gravfältets karaktär. Med sina till ett 80-tal uppgående gravar är detta av en så betydande storlek, att det måste förmodas utgöra gravplatsen för en hel bygd. Att det anlagts här trots de begränsade utrymmesförhållandena får en god förklaring, om det antages ligga invid en punkt, där vatten- och landförbindelser korsat varandra.

I ännu högre grad än fornminnena tala dock terräng- och nivåförhållandena för att vi vid Lillängen ha den äldsta passagen över det vidsträckt, i öst-västlig riktning gående vattensystem, som i förhistorisk tid kluvit en av landskapets huvudbygder — området mellan Örsunda- och Fyrisåarna — i två delar. Såsom framgår av kartan fig. 22 är det här, som dalgången tränger sig starkast tillsam-

Fig. 16.
Spjutspetsarna i graven fig. 15. —
Den större i uträtat skick omkr.
30, den mindre 14 cm.

mans. Redan vid den tid, då en havsvik med strandlinjen liggande 20 m ö. h. gick fram här, har sundet vid Lillängen med sin sakta sluttande nordstrand erbjudit det lämpligaste övergångsstället för den samfärdsel, som måste ha försiggått mellan de båda betydande byg-
derna å ömse sidor av vat-
tendraget. Strömsättningen
har här aldrig varit stark,
såsom framgår bl. a. av det
slingrande loppet av den i
botten av det forna sundet
nederoderade och sedan ge-
nom upprepade dikningar
fördjupade ån. Huru förhål-
landena i fråga om sjöför-
bindelsen gestaltat sig vid ti-
den för gravfältets anlägg-
ning århundradet före Kr. f.
låter sig även med tämligen
stor exakthet beräknas.

Redan under det tidsskede
i början av yngre brons-
åldern, då Hågahögen upp-
kastades, måste, under förut-
sättningen att den antagna
siffran för strandlinjen i
Uppsalatrakten vid denna
tid, 18,5—19 m ö. h.,¹⁸ är rik-
tig, Läbydalen ha avsnörts
till en sjö. Detta framgår av
siffrorna för vattenståndet

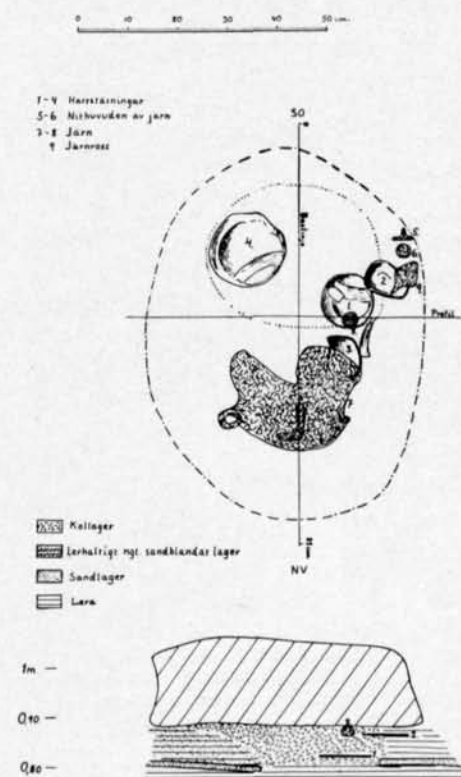

Fig. 17.

Gravgömmen i fyrkanten fig. 18.

vid Kvarnbo före de här utförda sprängningarna på 1890-talet. Nedanför fallet stod vattnet då 8 m, ovanför ej mindre än 17,5 m ö. h.¹⁹ Med hänsyn till att redan åren 1861—65 ett omfattande

¹⁸ Granlund, Kungshamnsmossens utvecklingshistoria. Sveriges Geol. Undersökn:s Årsbok, 25, N:o 1, s. 21.

¹⁹ Enligt benägen upplysning av ingenjör Ivar Rydeberg. — Denna siffra torde dock markera en högvattensnivå att döma av de upplysningar angående vattenståndet i Hågaån före sista sänkningen, vilka lämnats mig av f. fjärdingsman J. P. Johansson, Läby.

G. Arwidsson foto.

Fig. 18.
Grav 38 från SV.

sänkingsarbete företagits, måste förmodas, att vattenståndet i »Läbyträsket», såsom det kallas på äldre kartor, ända fram mot våra dagar nått en höjd av mer än 18 m ö. h.²⁰ Under forntiden kan det antagas ha stått ytterligare något högre. Vad beträffar tiden för gravfältets anläggning, stod havsnivån i dessa trakter vid Kr. f. omkr. 11 m högre än nu.²¹ Strandlinjen för det avsnörda sjöbäckenet torde däremot icke vara att söka på lägre nivå än 19 m ö. h. Härför talar, att ingen av gravarna oaktat bristen på utrymme överskrider eller ens tangerar kurvan för 20 m ö. h. Insjöbäckenets strandlinje synes sålunda ha kvarstått ungefär vid samma höjd, som då en havsvik gick fram här. Kartan fig. 22 torde därför lämna ett ganska gott begrepp om fördelningen av vatten och land väster om Kvarnbofallet ännu vid tiden för gravfältets anläggning århundra-

²⁰ Utan att känna förhållandena vid Kvarnbo kommer Granlund a. a., s. 44 till samma resultat i fråga om Läbyträskets avsnörning: »detta bäcken isolerades enligt landhöjningskurvan omkring 1000—1100 f. Kr.» Passpunkten låg c:a 19—20 m ö. h.

²¹ Granlund, a. a., s. 21.

Förf. foto.

Fig. 19.
Fornvägen S om gravfältet.

det f. Kr.²² Den å gravfältkartan genom skärpta kurvor markerade strandlinjen (c:a 19,8 m) avser att markera medelvattenståndet; möjligen får detta dock sökas något lägre.

Av kartan fig. 22 kunna vi, särskilt om den ses mot bakgrunden av de topografiska förhållanden vid Lillängen, för vilka ovan redogjorts, draga slutsatsen, att vi här ha platsen för den äldsta av de tre forntida passager över vattendraget, som vi numera känna. Den först upptäckta av dessa fornbroar var den, som vid Västerby, ett par hundra m väster om Läby kyrka, tvärrar dalgången och vars ändpunkter markerats av tvenne runstenar, av vilka den ena numera ligger söndersprängd i en källarmur vid Håme gård.²³ Under åren 1901—02 blev detta fornminnes konstruktion och ålder — mitten av 1000-talet — klarlagt.²⁴ Såsom i viss mån ett resultat av denna undersök-

²² Senare synes, sannolikt genom utloppets erosion, en sänkning av sjöns yta ha skett att döma av Läby Västerbys läge nedanför 20-meterskurvan.

²³ Von Friesen i *Uppl. fornm. tidskr.*, Bd 5, s. 147 f.

²⁴ Litteratur ovan, s. 72, not 6.

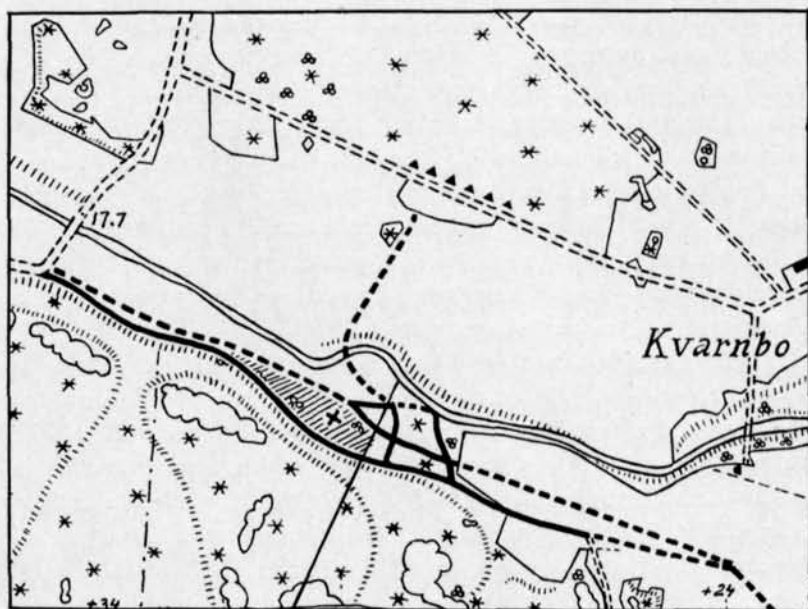

Fig. 20

Kvarnboområdet med inlagda fornminnen och fornvägar.

Heldragna linjer utmärka ännu skönjbara fornvägar, streckade bortodlade dylika + stensättningen fig. 1. ▲▲ stensättningen fig. 3. Det snedstreckade området är gravfältet.

ning kan även räknas ett uttalande, som något årtionde senare gjordes angående platsen för Gustav Vasas bekanta äventyr 1521 under flykten för Gustav Trolle.²⁵ Under en utflykt till Läbytrakten, vartill detta påpekande gav anledning, erhöll emellertid professor Filip Åkerblom den intressanta upplysningen, att mellan runstensbron och den nuvarande landsvägsbron kan, söder om ån, iakttagas brottstycken av en vägbank eller »bro» i ordets forntida bemärkelse. Mot runstensbrons tvärmått av 7 m visar denna en breddsiffra av ej mindre än 17—18 m. Denna upptäckt väckte tanken, att snarast här platsen för den historiska händelsen vore att söka. Detta uttalades även av professor Almgren,²⁶ som samtidigt i denna bros läge på något högre nivå såg förklaringen till att den under medeltiden och början av nyare tiden efterträtt den sannolikt i sjunkande stadda runstensbron. Samtidigt fäste han uppmärksamheten på att läget av denna över-

²⁵ Almgren, Var låg Läbyvad under Gustaf Vasas tid? Uppl. fornm. tidskr., Bd 7, s. 149 f.

²⁶ Läbyvad än en gång. Uppl. fornm. tidskr., Bd 7, s. 288 f.

gång markeras av namnet på det strax söder därom liggande torpet Vabacka samt av en gravhög på en höjd invid myrkanten. Sin fulla bekräftelse fingo dessa antaganden genom det studium av 1630-talets kartor, som verkställdes av ingenjör Ivar Rydeberg i samband med utarbetandet av kartan fig. 22. Därvid utröntes nämligen, att det är just denna övergång av vattendraget, som på dessa kartor betecknas såsom Läbyvad. En annan slutsats, som kan dragas av kartan fig. 22, är, att namnet Vabacka icke ursprungligen syftar på det liknämnda torpet — ingen bebyggelse är markerad på platsen — utan betecknar den ovan berörda gravhögen.

De vittnesbörd av de äldre kartorna, som förtjäna det största intresset, äro emellertid de, som röra områdets östra parti. Å den större och vida detaljrikare karta, som ligger till grund för fig. 22, återfinnas de flesta vägar, som kommo i dagen vid de ovan i korthet berörda undersökningarna 1933—36. Av särskilt värde är, att den omkr. 100 m öster om gravfältet bortodlade men mot Håga pekande vägen nu verkligen visar sig leda till nämnda gamla ort. Av stort intresse är också att iakttaga, huru denna väg, ännu delvis i bruk, söder om Håga bryter av mot söder och då passerar i omedelbar närhet av ett par gravhögar. Det är samma väg, som ett par km längre söderut stryker tätt förbi Staby-högen i Uppsala-Näs.²⁷ Såsom påvisats,²⁸ hade våra förfäder för sedvänja att invid vägarna ej blott resa run- och bautastenar utan även uppkasta gravhögar. Då Staby-högen genom den 1920 verkställda utgrävningen visat sig tillhöra folkvandringstiden, ha vi att häri se ett stöd för antagandet om vägens ansenliga ålder. Kartans vittnesbörd om huru under början av 1600-talet denna väg är den enda, som förmedlar Hågabygdens förbindelse med trakterna i norr — den nuvarande huvudvägen norrut över Flosta existerade ej ännu — talar också kraftigt för dess stora betydelse ännu vid denna tid. Såsom vi ovan (s. 86) sett, har Hågabornas väg till Uppsala vid denna tid även avsevärt förkortats genom den nytillkomna bron vid Kvarnbo gård.

Beträffande tidsföljden mellan de fem äldre broar, som äro kända över Läbybäckenet, betraktades den västligaste, runstensbron, helt naturligt vid upptäckten i början av vårt århundrade såsom den äldsta.

²⁷ Lindqvist, Uppsala högar och Ottarshögen (Stockh. 1936), fig. 22.

²⁸ Lundberg, Kungshögarna vid Eriksgatan (Ur Västmanlands forn-
tid, 2) i Svenska turistföreningens årsskrift, 1918.

Såsom nr 2 i ordningen och tillhörande medeltiden och början av nyare tiden betecknades Vabackabron. Denna efterträdes i sin tur av den nutida landsvägsbro, vilken finnes omnämnd i *Uplandz Wägbok* av år 1651.²⁹

Genom de ovan i korthet framlagda resultaten av undersökningarna vid Lillängen framstår emellertid den här liggande över-

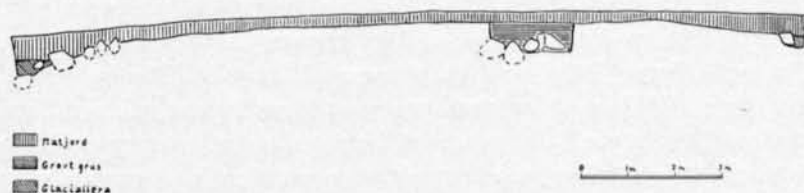

Fig. 21.
Profil av »Gröna vägen». Av K. Hultén.

gången såsom den otvivelaktigt äldsta. Tack vare ingenjör Ivar Rydebergs sammanställningar av det äldsta kartmaterialet äro vi nu även i stånd att något närmare precisera tidpunkten för byggandet av den nutida landsvägsbron. Då denna återfinnes å kartorna från 1630-talet, kan dess uppförande anses ligga minst ett par årtionden före den nämnda vägbokens tillkomst. Av samma skäl får även den ovan berörda bron invid Kvarnbo gård dateras till tiden före 1630-talet.

Emellertid torde även Vabacka-brons ålder kunna diskuteras. Det ovan berörda faktum, att det är denna övergång, som på de äldre kartorna betecknas såsom Läbyvad, måste leda till slutsatsen, att det Läby, som här åsyftas, är det i Vabackabrons förlängning liggande Östra Läby (Österby). Såsom Sahlgren visat, ingår i detta namn, vars medeltida form är *Ladhuby*, ordet *lad* eller *lada*, det runsvenska *lap*, med betydelsen upphöjning, vägbank och här åsyftande en fornbro. Vid framläggandet av denna etymologi var Vabackabron ännu icke iakttagen, och Sahlgren anknyter därför namnet till Västra Läby (Västerby) och den här belägna runstensbron. Med sitt läge mera avsides och nedanför 20-meterskurvan ter sig emellertid Västerby snarast såsom en senare utflyttning från det betydligt högre och invid den stora huvudvägen till Uppsala (Eriksgatan) liggande Österby. Rimligtvis är det till denna plats, som namnet Läby först

²⁹ Almgren i *Uppl. fornm. tidskr.*, Bd 7, s. 150.

knutits. När Ladhuby för första gången finnes nämnd 1316, måste således Vabackabron ha funnits och sannolikt redan då ha varit »gammal och viktig».³⁰

I själva verket kan på goda grunder antagas, att Vabackabron är av minst samma ålder som runstensbron. Av samma orsak, som ovan de vid Håga och Staby invid vägen liggande gravhögarna anförts såsom stöd för dennas höga ålder, får även Vabackahögen anses peka i samma riktning beträffande den här framstrykande vägen och den tillhörande bron. Då denna grav utan all fråga tillhör heden tid, får således Vabackabron antagas vara senast från vikingatiden. Emellertid är högen i fråga av så betydande dimensioner och har givits ett så avsiktligt monumentalt läge, att den med ganska stor sannolikhet kan hänföras till ett äldre skede.³¹ Är denna datering riktig, vilket skulle kunna utrönas genom en utgrävning, får Vabackabron betecknas såsom betydligt äldre än runstensbron och såsom nr 2 i ordningen av alla broar över Läbydalen.

Ett närmare skärskådande av de topografiska förhållandena kring västra delen av Läbybäckenet talar även för att Österby utgjort en lämpligare utgångspunkt för en väg och en bro, avsedda att stå i fjärrtrafikens tjänst, än Västerby.³² Från den förra platsen har vägen i fråga utgjort en direkt förlängning av den stora, från Gamla Uppsala kommande huvudvägen, vars dragning över Ulva, Forkarby, Börje och Läby blivit påvisad av Sahlgren. Vid Österby har vattendraget vidare, såsom framgår av kartan fig. 22, varit något smalare än vid Västerby. Vabackabrons vida större bredd och solidare konstruktion³³ talar även för att den haft en annan och större uppgift att fylla än runstensbron. Denna synes, såsom Sernander³⁴ antagit, snarare ha haft ett mera lokalt syfte. Att detta varit att utgöra kyrkväg för Håmeborna förefaller dock efter Sahlgrens utredning mindre sanno-

³⁰ Jfr Sahlgren, a. a., s. 108; de här framlagda skälen för runstensbrons höga ålder gälla med samma styrka för Vabackabrons.

³¹ Efter att ha besett högen har professor Sune Lindqvist såsom sin mening uttalat, att den ej har folkvandringstidshögarnas karakteristiska utseende utan får antagas vara äldre.

³² Jfr Sahlgren, a. a., s. 108.

³³ I motsats till Läbybrons, vars trämaterial inskränker sig till risbäddar, företer Vabackabron en rustbädd av rundvirke med diam. upp till 5 cm. Almgren, *Uppl. forn. tidskr.*, Bd 7, s. 288.

³⁴ a. a., s. 149.

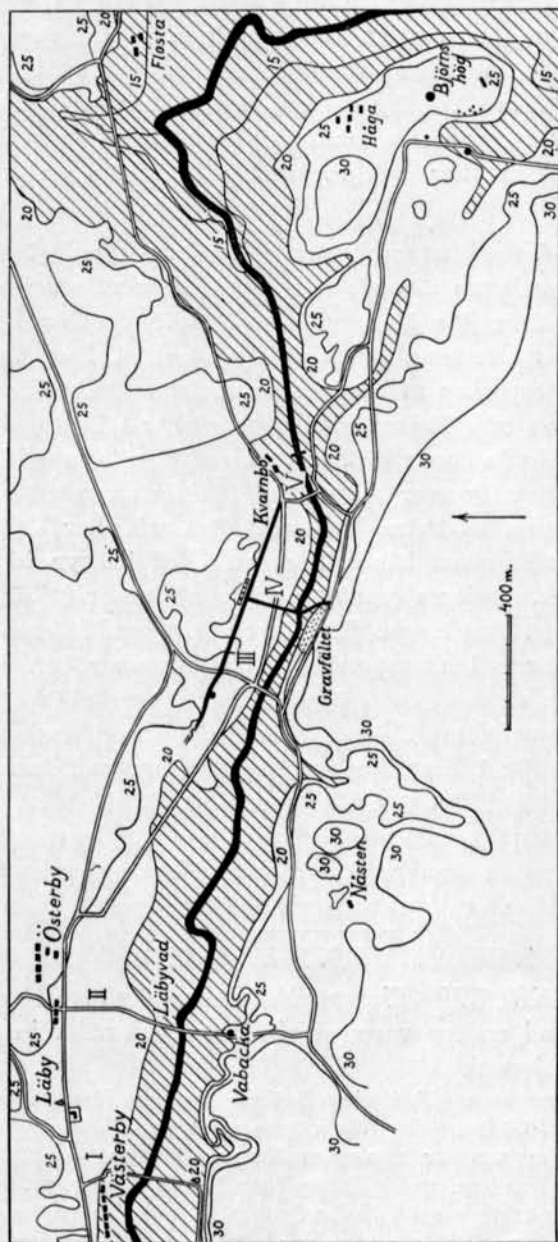

Fig. 22.

Starkt förminskad och förenklad kopia av karta över Låbyområdet med inlagda nivåkurvor och forminnen samt vägar och bebyggelse från 1630-talets kartor (tillägg av fornbro IV med anknärande vägar), upprättad av ingenjör Ivar Rydeberg. — I. Västerbybron. II. Vabackabron. III. Nuv. landsvägsbron. IV. Långsbron. V. Kvarnbybron.

likt. Visserligen kan stenkyrkan vid Läby antagas ha föregåtts av en enklare träkyrka, men att en sådan förefunnits här i våra bygder — hedendomens kärnområde — redan under mitten av 1000-talet är icke antagligt. Men då Läby socken, såsom Sahlgren framhåller, sträcker sig även söder om ån, kan förmodas, att Läbyborna där haft utägor och slättermarker, och av detta skäl behövt en bro över vattendraget.

Såsom torde framgå av ovanstående kortfattade redogörelse för undersökningsresultaten rörande Läbytraktens fornminnen, erbjuda gravfälten från äldre järnåldern ett avsevärt intresse. Givetvis måste inventariet i dem betecknas såsom skäligen torftigt. Dock får Gödåkersgravarnas egenskap av enda undantag från regeln icke längre anses bestå. Den rika Fullerö-graven antyder, att fortsatta undersökningar helt skulle kunna förändra bilden. Men även dylika fynd förutan måste dessa gravar anses löna fältarbetarens möda, eftersom de överspanna det halva årtusendet före och efter Kr. f., som utgör vår forntids minst kända tidevarv. Med hänsyn härtill är också att hoppas, att dessa gravfältsstudier må kunna fullföljas och detta helst i något ökat tempo. Ett större antal gravfält av olika typ och i skilda delar av landskapet förtjänade att undersökas. På detta sätt torde kunna vinnas en viss översikt av bebyggelseförhållandena under den tid, gravfälten tillhöra. Att forskningar av denna art även kunna leda till ökad kännedom om vår forntopografi framgår av resultaten från Läby. Det förefaller sannolikt, att vi på dessa vägar även skulle kunna vinna avsevärda bidrag till lösandet av ett problem, som just nu är aktuellt, och som väl kan göra anspråk på vårt intresse, frågan om var svearnas stam hade sitt urhem.

ZUSAMMENFASSUNG

GUNNAR EKHOLM: Ein uppländisches Gräberfeld aus der Latènezeit und andere vorgeschichtliche Denkmäler in der Gegend von Läbyvad.

Die Untersuchungen uppländischer Gräberfelder aus der älteren Eisenzeit, die 1915 bei Gödåker¹ ins Werk gesetzt wurden, haben bisher ausschliesslich solche aus der römischen Kaiserzeit betroffen. 1933 wurde indessen auf den Ländereien des Gutes Kvarnbo, Ksp. Läby, za. 5 km SW von Uppsala, das erste svealändische Gräberfeld aus der Latènezeit entdeckt. Die Gräber, an Zahl etwas mehr als 80, wovon 35 untersucht, sind

¹ Siehe diese Zeitschrift 1916, S. 101 ff. und 1925, S. 326 ff.

in der Regel Brandgrabengräber; einige sind als Brandschüttungsgräber zu bezeichnen. Ein einziges Mal ist eine sorgfältig umbaute Grabmulde beobachtet worden (Abb. 11). Über dem Erdboden sind die Gräber in 27 Fällen durch Bautasteine markiert (Abb. 5 u. 6). Die meisten der übrigen Gräber sind runde Steinpflasterungen mit oder ohne Mittelstein und Steinkreis (Abb. 9—10, 12)²; ein einziges ist viereckig (Abb. 18). Ausserdem kommen einfachere Gräber anderer Art vor (Abb. 13—15). Das Grabgut besteht aus Waffen und Metallbeschlägen zur Kleidung (Abb. 8, 16) sowie aus fragmentarischen Tongefässen und Harzdichtungen zu Spanschachteln (Abb. 17).

Die Topographie des Gräberfeldes ist von grossem Interesse. Noch zu Ende der älteren Bronzezeit schnitt hier eine Meeresbucht tief in eines der Hauptgebiete der Landschaft ein (Abb. 22). Zu dieser Zeit wurde jedoch infolge der Landhebung das Läbybecken bei Kvarnbo zu einem länglichen, seichten Binnensee abgeschnürt, der allmählich in einen Sumpf überging; erst zu Beginn der 1890er Jahre wurde dieser endgültig trockengelegt. Das Gräberfeld wurde so auf dem Raum zwischen einem Moränenrücken im S und einem Binnenseeufer (etwa 19—20 m ü. d. M.) im N angelegt. Dass diese Stelle dennoch gewählt wurde, dürfte seinen Grund in den günstigen Kommunikationsverhältnissen haben: Land- und Seeverbindungen kreuzen sich hier. Ein ganzes System von alten Wegen ist hier wahrzunehmen, die u. a. andeuten, dass der Sund bei Lillängen schon zu der Zeit, als das Gräberfeld angelegt wurde, und weiter bis in das Mittelalter hinein als Furt benutzt worden ist. Hierzu hat kräftig der Umstand beigetragen, dass das Tal an dieser Stelle von einem Moränenzug überquert wird, der eine gute Unterlage für einen Weg über das Becken gebildet hat (Abb. 20, 21). Spätestens um 1100 wurde offenbar dieser Weg ausgebaut und in Ordnung gestellt. Auf dem östlichen Teil des Gräberfeldes, gerade vor diesem Querweg, wurde ein Runenstein errichtet, auf jeder der beiden Seiten von zwei Bautasteinen, in diesem Falle rein dekorativen Elementen, flankiert (Abb. 1). Der nördliche Endpunkt dieses Weges wurde durch eine einfachere Steinsetzung markiert, die, ursprünglich über 100 m lang (Abb. 20), jetzt nur noch in Fragmenten (Abb. 4) erhalten ist.

Von den beiden anderen vorgeschichtlichen Brücken, die im Läbybecken anzutreffen sind (Abb. 22), ist die bei Västerby durch die dort errichteten Runensteine in die Wikingerzeit datiert. Die Brücke bei Vabacka ist bisher als jünger, dem Mittelalter und Beginn der Neuzeit angehörig, betrachtet worden. Die Lage eines Grabhügels am Südende dieser Brücke sowie andere Verhältnisse machen es jedoch der Ansicht des Verf.'s nach wahrscheinlich, dass auch diese Brücke in vorgeschichtlicher Zeit angelegt worden, und dass sie möglicherweise älter ist als die Brücke bei Västerby. Zweifellos am ältesten ist jedoch der Übergang bei Lillängen, der nach Ausweis des Wegesystems aus der gleichen Zeit wie das Gräberfeld stammen muss und wahrscheinlich schon während der Bronzezeit benutzt worden ist.

² Vgl. Almgren, Die ältere Eisenzeit Gotlands, Textfig. 17.